

Оцінка перспектив реалізації положень акту Бея-Доула в патентному законодавстві Україні

В статті проаналізовано вплив акту Бея-Доула на економічний розвиток США та оцінено перспективи реалізації в Україні подібного закону. На основі опитування експертів у сфері патентування українських ВНЗ визначено основні причини низького рівня комерціалізації розробок українських вишів.

Вступ

Традиційно історія успіху розвинених країн привертає до себе пильну увагу громадськості та спеціалістів, спонукає до проведення досліджень, а також спричиняє появу значної кількості публікацій, що присвячені таким країнам. Напевно найбільшою мірою ця тенденція стосується США. Не дивно, що, описуючи світовий досвід функціонування патентної системи, саме патентній системі США серед інших країн приділяють чи не найбільше уваги. Серед багатьох законодавчих актів, які регламентують функціонування патентної системи США, значна увага в роботах економістів зосереджено на акті Бея-Доула (Bayh-Dole act, далі БД акт), прийнятому в 1980 р. Лондонський часопис *The Economist* назвав БД акт «Найбільш визначним елементом американського законодавства за останні півстоліття» [1]. Успішна реалізація даного акту на території США надихнула уряди багатьох країн до імплементації подібних до БД акту законів в національні патентні законодавства (Німеччина, Бельгія, Данія, Фінляндія,

Словенія, Угорщина) [2] і викликала обговорення перспектив наслідування цього прикладу в інших країнах: від Китаю і Бразилії до Малайзії та Південної Африки [3–5]. В Україні також триває обговорення доцільності впровадження подібного закону [6–8].

Зазначимо, що в україномовному науковому просторі існує значний обсяг матеріалів, присвячених БД акту, проте неоліком більшості з них, на нашу думку, є дещо однобічне висвітлення наслідків можливого прийняття цього закону в Україні, а оскільки основна увага приділяється, насамперед, його позитивним наслідкам, тоді як негативні практично залишаються поза увагою [9–12]. В той час американські автори в своїх роботах приділяють значну увагу саме проблемним питанням, з якими довелось зіткнутись внаслідок впровадження БД акту. Враховуючи це, метою даної статті є аналіз як позитивного, так і негативного впливу БД акту на технологічний розвиток США та оцінка перспектив і доцільності прийняття аналогічного закону в Україні.

1. Досвід США

У 70-х роках ХХ ст. стала очевидною необхідність реформування патентної системи США, коли сповільнення темпів технологічного розвитку країни на фоні стрімкого розвитку деяких країн (передусім Японії) почало викликати занепокоєння уряду США та її економістів. На той час (власне, як і зараз) університети США здійснювали переважно фундаментальні дослідження, які фінансувались переважно з федерального бюджету, а результати даних досліджень втілювались здебільшого в наукових публікаціях. У такій ситуації виникла ідея більшою мірою залучати сектор вищої освіти до прискорення технологічного розвитку США і винести технології, які можуть мати комерційну цінність, за межі «башти зі слонової кістки» [13], якими бачили тогочасні американські університети. Реалізацію задуманого автори нового закону бачили в наданні університетам прав на патенти, які були отримані внаслідок досліджень та розробок (ДР), виконаних за державні кошти.

Необхідність реформування існуючої системи впливала з двох міркувань. Перше полягало в тому, що просте збільшення витрат на фундаментальні дослідження, якими переважно займався університетський сектор, не призведе автоматично до економічної віддачі внаслідок інтенсифікації прикладних ДР та комерціалізації їх результатів і впровадження в економіку у вигляді нових продуктів та технологій. Друге міркування полягало в тому, що уряд США не був достатньо ефективним власником об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), створених за державні кошти. На час проведення реформи уряд США був власником близько 28 000 патентів, і лише близько 5% з них були передані в приватний виробничий сектор через надання ліцензій. Згідно з проведе-

ними дослідженнями, на ДР припадало близько 25% всіх витрат від впровадження нового продукту на ринок. Урядові агентства не мали достатньо коштів для фінансування решти 75%, необхідних для виводу продукту на ринок, і не були досить компетентними для визначення ринкових перспектив тієї чи іншої розробки [14] з тим, щоб технології, створення яких було профінансовано урядом, не «померли» для суспільства в надрах університетських лабораторій. З цією метою здійснювались також заходи із заохочення приватного сектору до впровадження саме університетських розробок. Окрім того, що університети отримували очевидну вигоду від комерціалізації власних розробок, автори нового закону намагались виправити ситуацію, за якої платники податків до 80-го року не отримували майже ніякого зиску з федеральних витрат на університетські ДР. Очікувалось, що після прийняття закону внаслідок припливу технологій, розроблених в університетах, в економіку, збільшення кількості робочих місць та загального пожвавлення ділової активності, будуть збільшуватись надходження до бюджету. Тобто, через такий опосередкований механізм кошти, витрачені на університетські ДР, зрештою повернуться до платників податків [15].

Таким чином, було прийнято рішення залишити за університетами права на патенти, отримані за результатами ДР, профінансованих з федерального бюджету. При цьому уряд покладав і на університети, і на фірми, які брались реалізовувати запатентовані університетами технології, певні обов'язки, виконання яких мало сприяти якомога більш широкому впровадженню розробок, виконаних університетами, та формуванню конкурентного середовища. Більш детально умови видачі університетами ліцензій описані в роботі [16].

За результатами дослідження¹ серед близько 400 організацій були отримані наступні дані про рівень їх патентно-ліцензійної активності в 2010 р. [17]. Видано: ліцензій та передано прав на патенти — 5 362 (це більше ніж загальна кількість патентів, виданих Укрпатентом в тому ж році); активних ліцензій та передано прав на патенти — 38 528 (це більше ніж загальна кількість чинних патентів України) та створено 651 start-up компанію (загальна кількість start-up компаній, що функціонували станом на кінець 2010 р., склала 3 657 компаній) .

Окремі приклади комерціалізації університетських розробок є надзвичайно вдалим. Таким прикладом є програма Кохена-Боєра (The Cohen-Boyer licensing program) Стенфордського університету, яка дозволила залучити до Університету 255 млн дол. у вигляді ліцензійних відрахувань [18].

Одним з проблемних при реалізації БД акту є питання про надання виключних ліцензій² на патенти, розроблені університетами. Конфлікт інтересів, з одного боку, уряду, який сприяв залученню максимально широкого кола економічних агентів до комерціалізації університетських технологій, а з іншого, — фірм, які намагались обмежити доступ до технології своїм конкурентам шляхом отримання виключної патентної монополії на винахід, дещо ускладнював передачу університетських технологій приватному сектору. Питання про те, чи варто надавати фірмам виключні ліцензії на використання університетських патентів (на яких умовах і в яких випадках) залишається відкритим, але в цілому автори роботи [2] радять урядам країн, що роз-

виваються, при імplementації законів, подібних до БД акту, в національне законодавство уникати практики видачі ексклюзивних ліцензій.

Незважаючи на наочні успіхи у здійсненні патентно-ліцензійної діяльності американських університетів, рівень ліцензійних надходжень виявився не таким значним, як очікувалось. До того ж відкритим залишається питання про рівень впливу БД акту на патентно-ліцензійну активність університетів. І справді, після 1980 р. спостерігалось стрімке зростання патентної активності університетів США як в абсолютних, так і у відносних величинах. Частка патентів, отриманих університетами США, в загальній кількості виданих резидентам патентів зростає з 1980 по 2000 рр. в 3,5 раза. Але, по-перше, навіть після цього частка університетських патентів в масштабах економіки залишалась незначною (близько 4%), а по-друге, збільшення частки університетських патентів спостерігалось і до прийняття БД акта темпами, які не були меншими за темпи приросту після 1980 р. Іншим чинником, який ускладнює оцінку внеску саме БД акту в рівень патентно-ліцензійної активності університетів, є той факт, що патентна реформа 80-го передбачала цілу низку змін в патентній системі, яка прямо чи опосередковано впливала на патентну активність університетів. Зокрема, збільшенню патентування університетами сприяло полегшення процедури отримання патентів на базові фундаментальні технології. Тобто, після реформи отримати патент на результати фундаментальних досліджень стало значно легше, ніж до реформи. Таким чином, незважаючи на очевидно по-

¹ Дослідження проводиться Асоціацією університетських менеджерів з технологій (Association of University Technology Managers) щорічно, починаючи з 1991 р. До досліджуваних організацій входять університети, коледжі, госпіталі та державні дослідницькі лабораторії.

² Виключна ліцензія — ліцензія на використання винаходу, яка надається виключно одній особі (ліцензіату). Отримання такої ліцензії забезпечує ліцензіата монополієм правом на використання винаходу, що, в цілому, може негативно позначитись на конкурентному середовищі даного сегменту ринку.

зативний ефект, який справив БД акт на патентування університетами, коректно кількісно визначити його внесок в цей процес навряд чи можливо, оскільки до-сить складно розмежувати ефект, який справив БД акт, від загального ефекту, спричиненого змінами в патентній сис-темі. До того ж низка фахівців схиляється до думки про те, що збільшення патент-ної активності університетів відбувалося б і без БД акту [19].

Деякі спеціалісти також звертають увагу на певні негативні наслідки від реалізації БД акту, які лежать не в фінансово-економічній, а в освітньо-со-ціальної площині. Здійснення патент-но-ліцензійної діяльності, на їхню думку, не є основним завданням університетів. Передовсім, вищі навчальні заклади ма-ють виконувати іншу, покладену на них, важливу соціальну функцію створення і поширення знань в суспільстві шляхом здійснення навчальної діяльності. В цьо-му сенсі переорієнтація на комерціаліза-цію створених знань може увійти (і часто входить) у конфлікт з реалізацією універ-ситетами освітньої функції [3].

Ще одним важливим моментом є на-явність контролю з боку бізнес-сектору за рівнем розповсюдження науково-тех-нічної інформації про технології, які ста-ли предметом договору між університе-том та фірмою. Так, аналіз 240 договорів, що були заключені між університетами та бізнес-сектором в сфері наук про життя (life science) в період 1993–1995 рр., ви-явив, що в 60% договорів зазначався тер-мін конфіденційності науково-технічної інформації, яка була предметом договору, на строк понад 6 місяців. Близько трети-ни договорів містили в собі пункти, згід-но з якими університет зобов'язувався надавати компанії-партнеру матеріали, які готувались до друку, представлені на конференціях чи на лекціях студентам, якщо ці матеріали мали стосунок до нау-

ково-технічної інформації, яка стала предметом договору [20].

Зазначимо, що темпи зростання па-тентної активності університетів не були однорідними впродовж 1980–2010 ро-ків. Для американських університетів пік припав на 80-ті роки, для більшості європейських – на 90-ті. Починаючи з 2000 р., в найбільших університетах сві-ту (за винятком Токійського) спостері-гається зменшення показників патент-но-ліцензійної активності. Дана тенден-ція отримала в літературі назву «Кінця ефекту Бея-Доула» [19]. Одна з причин такого зменшення показників патент-но-ліцензійної діяльності університетів може бути пов'язана з тим, що в своїй діяльності останні все більшою мірою звертають увагу на місце, яке вони за-ймають у рейтингах університетів світу. В методології побудови найбільш відо-мих рейтингів ВНЗ показники патентно-ліцензійної активності відсутні [21, 22]. Очевидно, укладачі даних рейтингів не вважають патентну діяльність основною функцією університетів. Відсутність по-казників патентно-ліцензійної діяльно-сті в методиках побудови даних рейтингів пов'язана також і з тим, що більшість отриманих патентів і підписаних ліцен-зійних договорів припадає лише на кіль-ка університетів, які спеціалізуються на прикладних дослідженнях, мають нала-годжені зв'язки з промисловістю і досвід комерціалізації своїх розробок (такі як Стенфордський університет, Каліфор-нійський університет та Масачусетський технологічний інститут) [23]. Внаслідок чого класичні багатогалузеві університе-ти при рейтингуванні із використанням патентних показників отримали б від-носно нижчі оцінки, порівняно з універ-ситетами технічного профілю.

Ще одна проблема, пов'язана з БД актом, стосується його впливу на бізнес-середовище. Так, група біотехнологічних

компаній спробувала оскаржити патенти Вісконсинського університету, які стосувались стовбурових ембріональних клітин, оскільки отримання цих патентів, на думку позивачів, суттєво обмежувало можливості розвитку даного напрямку зусиллями приватних фірм [24]. До того ж, отримання цих патентів, як стверджували представники компаній, було опосередкованою формою втручання держави, що обмежувало рівень конкуренції на ринку і було дискримінаційним по відношенню до фірм, які розвивали даний напрям власними зусиллями, в той час як університет здійснював свою дослідницьку діяльність за федеральні кошти. Представ-

ники фонду Евінга Маріона Кауфмана (Ewing Marion Kauffman Foundation - організація, яка сприяє проведенню наукових досліджень підприємствами) стверджують, що втручання держави через комерціалізацію результатів фінансованих нею ДР суттєво шкодить конкурентному середовищу серед фірм, які займаються ДР, і не сприяє притоку приватних інвестицій в ті сфери, де позиції університетів є досить сильними, а правила гри не зовсім чесними [25]. Агресивна патентна політика американських університетів призвела до того, що деякі американські фірми почали шукати інших партнерів в університетському секторі за межами США.

2. Перспективи імплементації БД акту в законодавство України

Оцінку перспектив імплементації закону, подібного до БД акту, в законодавство будемо здійснювати шляхом послідовного порівняння умов, за яких відбувалось його прийняття в США, з тією ситуацією, яку ми маємо на сьогодні в Україні. Тридцятирічний досвід США в реалізації БД акту та детальний аналіз наслідків його дії дає достатньо матеріалу для оцінки перспектив реалізації подібного закону на території України, проте очевидні відмінності між такими двома країнами та брак статистичних даних по Україні суттєво ускладнює здійснення подібного прогнозу.

Як ми зазначали, БД акт приймався в США за результатами глибокого статистичного аналізу на мікро- та макrorівнях із застосуванням економетричних методів для визначення його можливих наслідків. Проте деякі статистичні дані, на основі яких приймалось рішення про впровадження БД акту в США, і які на сьогодні знаходяться у вільному доступі, для України відсутні. Тим не менше, доступні нам дані дозволяють зробити певний аналіз ситуації в Україні та оцінити наскільки впровадження законодавчого акту, подібного до БД акту, є виправданим та необхідним для нашої країни.

У США до прийняття БД акту в 1980 р. права на патенти, отримані за результатами досліджень та розробок (ДР), що виконувались університетами за кошти федерального бюджету, залишались за замовником ДР (тобто за державою), а не за виконавцем (університетом). В Україні ситуація дещо інша. Стаття 896 Цивільного кодексу України передбачає, що виконавець за договором про виконання науково-дослідної роботи має право використати одержаний ним результат робіт чи об'єкт права інтелектуальної власності (ОПІВ) також для себе, якщо інше не встановлено договором. Виконавець має право передати результати робіт третім особам лише у випадку, якщо така можливість передбачена договором [26]. Фактично, оскільки законодавчо це питання не регламентовано, права на патенти, отримані за результатами ДР, що виконувались за кошти державного бюджету, можуть залишатись або за державою, або ж за університетом, залежно від того, яким чином укладено договір. Проведене нами опитування представників патентних відділів українських ВНЗ свідчить про те, що обидва варіанти є досить поширеними, але оцінити

фактичне співвідношення кількості патентів, отриманих в результаті здійснення ДР, профінансованих з державного бюджету, що залишається за університетами та кількості патентів, яка залишається за державою, доступні джерела не дозволяють.

Автори БД акту в США при розробленні цього закону виходили з того, що виконавці державного замовлення на ДР (університети та державні лабораторії) будуть ефективнішими розпорядниками ОПВ, отриманих у результаті виконання таких робіт, ніж замовник (тобто ті державні відомства, які асигнували кошти на ДР). Більшість українських авторів, які наполягають на необхідності запровадження в Україні подібного до БД акту закону, виходять з припущення про відносно низьку ефективність державних органів в якості розпорядника ОПВ і очікувано вищу ефективність українських університетів. У цілому, ми підтримуємо таку точку зору, проте підтвердити чи спростувати її, спираючись на доступні статистичні дані, ми не можемо, оскільки в Україні існуючою

статистично-обліковою системою не забезпечується повною мірою збір таких даних та вільний доступ до них.

У США, до прийняття БД акту, частка університетських патентів в загальній кількості патентів, виданих патентним відомством США резидентам, складала менше одного відсотка. Збільшення патентно-ліцензійної активності було основним завданням БД акту, з яким він успішно впорався. Особливістю (і суттєвою відмінністю порівняно з США) ситуації в Україні є той факт, що на вітчизняні ВНЗ згідно з даними Держкомстату припадає більше половини (55%) патентів, виданих підприємствам та організаціям України (див. рис. 1). Таким чином, наведені нами дані свідчать про виключно високу патентну активність українських університетів, і проблема комерціалізації університетських розробок полягає не в показниках патентної активності українських ВНЗ.

Спроба оцінки рівня комерціалізації патентів, зареєстрованих українськими ВНЗ, наражається на брак відповідної статистики по Україні у друкованих офіційних джерелах. Для оцінки рівня комерціалізації патентів на винаходи сектором вищої освіти України потрібні дані щодо кількості підписаних українськими університетами ліцензійних договорів (та договорів про передачу права на патенти) та дані щодо обсягу надходжень від даних договорів. Офіційні збірники Укрпатенту таких даних не надають, а збірники Держкомстату «Наука та інноваційна діяльність» містять дані щодо кількості підписаних договорів та обсягу надходжень від реалізації для об'єктів права інтелектуальної власності (до яких Держкомстат відніс винаходи, корисні моделі та промислові зразки), в цілому, не виокремлюючи з них патенти саме на винаходи. За браком інших даних наведемо доступні.

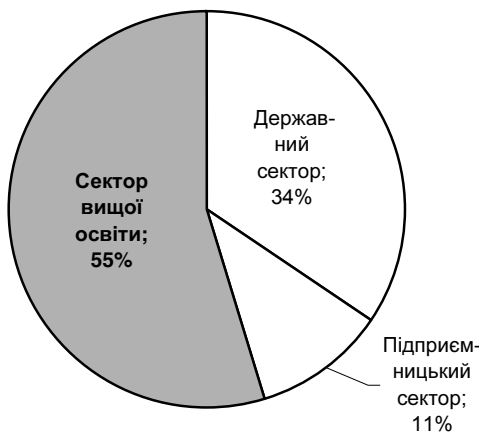

Рис. 1. Частка патентів, отриманих підприємствами та організаціями України за секторами в 2009 р.

Джерело: [27]

Рис. 2. Частка охоронних документів на ОПВ, отриманих підприємствами та організаціями України за секторами в 2009 р.

Джерело: [27].

Дані щодо загальної кількості отриманих охоронних документів на ОПВ в Україні, кількість підписаних ліцензійних договорів (та договорів про передачу права) та обсяг надходжень від реалізації ОПВ представлені на рис. 2, 3, 4 відповідно. З наведених даних випливає висновок про те, що університетський сектор не є найбільш ефективним влас-

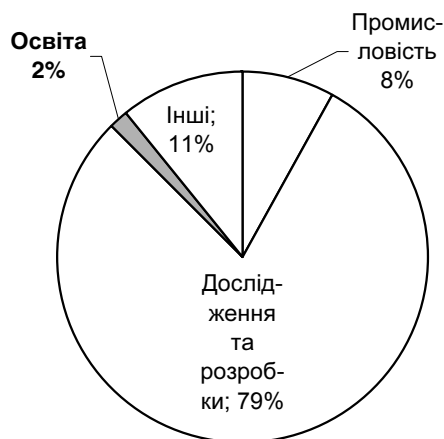

Рис. 3. Кількість ліцензійних договорів та договорів про передачу прав на ОПВ за якими в 2009 р. надходили кошти, за видами економічної діяльності.

Джерело: [27].

ником ОПВ, ефективність ліцензійної діяльності українських університетів є в десятки разів нижчою, ніж в середньому по економіці України, проте навряд чи ця проблема може бути усунута прийняттям закону аналогічного БД акту.

Одне з основних питань, яке виникає в процесі аналізу доцільності прийняття БД акту в Україні, полягає в тому, чи є підстави розраховувати на те, що прийняття такого нормативного документу дасть поштовх інноваційному розвитку економіки України через приплив технологій, розроблених університетами, в промисловість, а надходження від ліцензійних договорів стануть для українських ВНЗ важливим джерелом прибутків? На наш погляд, відповідь на це запитання буде скоріше негативна. І насамперед тому, що подібного «чарівного» ефекту, попри очікування, БД акт не дав навіть в США. Для найбільш успішних американських університетів, які спеціалізуються на прикладних ДР, надходження від ліцензійних платежів не стало основним джерелом прибутків, хоча виявилось корисним додатком до основних джерел фінансування. Середні ж по

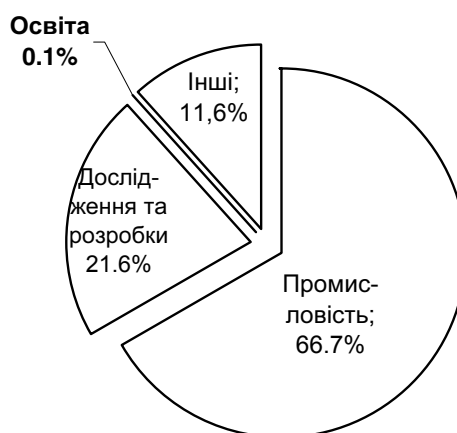

Рис. 4. Надходження від реалізації ОПВ за видами економічної діяльності в 2009 р.

Джерело: [27].

США показники надходжень від реалізації ОПІВ, як ми вже зазначали, є більш ніж скромними (4% від загальних витрат університетів на ДР), хоча вони і дозволили в 10-кратному розмірі відшкодувати витрати на реєстрацію та підтримання чинності патентів. На наш погляд, імовірність того, що українські ВНЗ продемонструють показники результативності вищі ніж американські університети, є невисокою.

Щодо впливу університетських технологій на економіку країни, то внесок американських університетів, як було показано вище, залишається досить скромним, хоча і суттєво збільшився після прийняття БД акту. Зрештою, прикладна наука в США здійснюється зусиллями, передусім, приватних фірм та дослідних підрозділів великих корпорацій, а не ВНЗ.

На нашу думку, прийняття в Україні закону схожого на БД акт, могло б справити більш помітний ефект на рівень комерціалізації розробок не вищих навчальних закладів, а, насамперед, організацій, які цілеспрямовано займаються ДР (науково-дослідні інститути академічного та галузевого секторів. Але особливості трансферу технологій цих організацій потребують окремого вивчення.

В Україні ефект від прийняття БД акту міг би бути навіть більшим, ніж в США, зважаючи на значну (більше половини) частку патентів, яка припадає на сектор вищої освіти. Проте такі солідні показники патентної активності українських ВНЗ практично нівелюються вкрай низькими значеннями рівня комерціалізації запатентованих винаходів. Зазначимо, що надходження від реалізації ОПІВ принесли в 2009 р. українським

ВНЗ дохід, який дозволив відшкодувати лише 16% витрат освітнього сектору на реєстрацію та підтримання чинності ОПІВ (навіть не беручи до уваги витрати на їх створення).

Для з'ясування причин такого низького рівня комерціалізації університетських технологій в Україні ми звернулись за експертною оцінкою до представників українських ВНЗ, які мають досвід отримання патентів на винаходи³. Структуроване інтерв'ю ми провели серед начальників відділів патентування та трансферу технології та керівників науково-дослідних частин таких ВНЗ.

На думку опитаних експертів причини низького рівня комерціалізації університетських технологій є наступними:

1. Більшість респондентів зазначали, що комерціалізація технологій не є основним мотивом патентування для українських ВНЗ. Патент отримується університетом, насамперед, з навчальною метою. В процесі отримання патенту магістранти та аспіранти здобувають практичні навички складання патентної заявки, отримують особистий досвід і розуміння механізму роботи патентної системи країни. Перспектива отримання патенту і проходження патентної експертизи дисциплінує юних винахідників і змушує прискіпливіше ставитися до власних технічних результатів навіть більше, ніж при підготовці до захисту диплому. Отриманий патент є важливою ознакою рівня винаходу, який покладений в основу кваліфікаційної роботи, що захищається, і є вагомим аргументом для комісії при захисті дипломів і дисертацій з технічних спеціальностей. Про це свідчили, найперше, представники університетів, які демонстрували високий (порівняно з іншими ВНЗ) рівень патентної активності і спеціалізувались на

³ Інтерв'ю були взяті у представників таких ВНЗ: Національний університет харчових технологій, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Національний аграрний університет), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний університет технологій та дизайну, Національний транспортний університет, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій.

підготовці фахівців, передусім, з технічних спеціальностей.

Цей фактор, на який респонденти звертали увагу найчастіше і на важливості якого наголошували, є, на наш погляд, одним з найбільш вагомих серед причин, які пояснюють низьку ліцензійну активність українських ВНЗ. Викликає певний подив той факт, що даний фактор не знайшов висвітлення на сторінках переглянутих нами матеріалів, присвячених патентуванню українськими ВНЗ.

2. Ще один фактор, який впливає на низький рівень ліцензійної активності українських ВНЗ, тісно пов'язаний з попереднім, але ми вважаємо за потрібне виділити його в окремий пункт. Респонденти зазначали, що не розглядають патент як важливий елемент конкурентної боротьби на ринку технологій. Цей фактор не є специфічним саме для освітньої сфери і є характерним, на наш погляд, для наукової системи країни в цілому, і витікає з історії формування наукової системи України, а також зі специфіки системи захисту ПІВ, яка склалась в Україні. Ми зазначимо дві причини такого «некомерційного» ставлення до патентів (а скоріше до української системи захисту ПІВ).

- Перша полягає в тому, що отримання патенту для університету є важливим показником результативності його наукових підрозділів. Хоча початково патентна система замислювалась, насамперед, як інструмент конкурентної боротьби, в Україні традиційним залишається ставлення до патенту як до важливого показника результативності наукової діяльності. В усякому разі, в університетському секторі саме такий підхід є надзвичайно поширеним.

У ринковому середовищі патент є, передусім, засобом закріплення за його власником монопольного права на використання винаходу щоб позбавити третіх осіб можливості несанкціонованого використання даного винаходу. Тим не менше, жоден з

респондентів не вказав на те, що університетом здійснюються спеціальні заходи із моніторингу ринку на предмет виявлення випадків протиправного використання запатентованих університетом винаходів. Хоча окремі респонденти зазначали, що їм достеменно відомі випадки такого несанкціонованого використання, і більшість вказали на те, що такі випадки напевно мали місце, але відслідковувати їх зусиллям 1-го – 2-х співробітників патентного відділу не є можливим.

- Друга причина, яка визначає той факт, що респонденти не розглядають патенти як важливий фактор конкурентної боротьби на ринку технологій, полягає в недовірі до судової системи з точки зору її здатності захистити ПІВ. Якщо якість системи видачі патентів ми можемо назвати, в цілому, задовільною, то якість судової системи залишає бажати кращого. Як зазначив один з респондентів: «В Україні технологію простіше вкрасти, ніж заплатити за неї». Респонденти, які мали досвід судових справ через патенти, відзначали, що захистити свої права на ОПІВ в українських судах досить складно. Практика показує, що навіть виграна судова справа за ОПІВ не гарантує в умовах України отримання грошової компенсації за порушення прав. Таким чином, функція захисту ПІВ, яка покладена на патенти, в умовах України реалізується із суттєвими обмеженнями.

3. Інша причина низької ліцензійної активності українських ВНЗ, на яку вказали ті респонденти, які мали досвід оформлення ліцензійних договорів, полягає в неузгодженості реалізації трансферу університетських технологій у вітчизняному законодавстві. Як зазначив голова експертно-консультативної комісії з інтелектуальної власності при департаменті науки і інноватики КПП «Сьогодні українські ВНЗ як неприбуткові організації не можуть [6] продавати свої розробки у вигляді ліцензій за договірною ціною, а тільки за собівартістю. Причиною є неузго-

дженість податкового законодавства та форм бухгалтерського обліку, бо при постановці на облік об'єктів, на які отримано патенти, виникає дуже багато питань у відповідних контролюючих органах, починаючи від податкової інспекції і закінчуючи КРУ». В цілому, більшість опитаних погодились з цими твердженнями. І відмітили, що дана проблема є однією з найбільш важливих.

4. Кожен із опитаних нами респондентів, пояснюючи причини низького рівня комерціалізації університетських розробок, відзначив низький попит з боку ринку на університетські розробки. При цьому думки стосовно причин такого низького попиту розділились. Більшість респондентів відзначали, що основна проблема полягає в неготовності ринку до сприйняття університетських технологій. Разом з тим, окремі респонденти серед причин низького попиту на університетські розробки називали неспроможність українських ВНЗ задовольнити потреби бізнес-сектору в нових технологіях. Вони також відзначали високий рівень конкуренції з боку іноземних колег і вказували на готовність українських виробників більшою мірою використовувати іноземні технології.

5. У кінці переліку причин низького рівня ліцензійної активності українських університетів ми розмістили пункт, на

який вказали всього 2 респонденти. Мова йде про відсутність посередника між університетами (які технології розробляють) та споживачами (які дані технології використовують). При чому під посередником розуміли не центр трансферу технологій, в тому вигляді в якому він існує на сьогодні в Україні [28], а організацію, яка взяла б на себе функцію створення із розрізнених розробок представників української науки продукту, придатного до кінцевого споживання користувачем таких технологій. Одна з проблем, на яку звертали увагу респонденти, полягає в тому, що виробники часто не зацікавлені у придбанні прав на 1–2 патенти, які дозволили б йому поліпшити існуючий технологічний процес. При розбудові виробництва «з нуля» виробнику потрібні готові, напрацьовані технології «під ключ» з обладнанням та спеціалістами, мати справу з окремими патентами такі виробники зазвичай не хочуть, внаслідок чого розроблені технології залишаються без попиту. Респонденти зазначали, що доведення університетських технологій до форми, у якій вони були б придатними до кінцевого споживання, університети зазвичай не в змозі, і наявність структури, яка виконувала б подібну функцію, дозволила б знайти споживача для тих університетських розробок, які зараз залишаються не затребуваними.

Висновки

Якщо розуміти БД акт як закон, метою якого є підвищення патентної активності українських ВНЗ шляхом надання останнім права реєстрації на своє ім'я патентів, отриманих внаслідок виконання ДР за державні кошти, то прийняття такого закону в Україні, на нашу думку, не вплине вагом ні на економіку країни в цілому, ні на університетський сектор, зокрема. Рівень патентної активності українських ВНЗ, як ми показали вище, є достатньо високим і подальше його збільшення при збереженні поточного рівня комерціалі-

зації університетських розробок навряд чи призведе до помітного ефекту.

Проблема впровадження університетських технологій в Україні полягає не в кількості отриманих на такі технології патентів, а в надзвичайно низькому рівні комерціалізації університетських розробок. Визначаючи причини, що призвели до описаної ситуації, можна виділити і ті, які є характерними саме для університетського сектору (наприклад реєстрація патентів з навчальною метою). Разом з тим, низка причин лежить поза системою вищої освіти

ти і навіть за межами власне інноваційної системи (якщо розглядати її у вузькому інституційному значенні), охоплюючи судову систему, психологію людей, їх ставлення до інтелектуальної власності, особливості бізнес-середовища тощо. Не вдаючись до аналізу таких глобальних проблем як якість судової системи чи структура промислового виробництва (рекомендації з подолання яких не є метою даної роботи), а виділивши з переліку проблем ті, які притаманні саме університетському сектору, і вирішити які цілком реально в найближчій перспективі, то напевно варто, найперше, розглянути можливість змін в законодавстві, які дозволили університетам вільніше розпоряджатись правами на патенти. Проте навіть після внесення зазначених по-

правок в законодавство і набрання ними чинності, навряд чи варто очікувати, що вплив університетської науки на ринок технологій країни суттєво збільшиться, через причини, про які ми говорили вище. Але є підстави розраховувати на те, що подібні зміни призведуть до поживлення ліцензійної діяльності українських ВНЗ, яка може стати важливим додатковим джерелом доходів для окремих університетів, дослідницька діяльність яких має чітку спрямованість на практичні результати з високими перспективами комерціалізації. В усякому разі, якщо за результатами ліцензійної діяльності українські ВНЗ зможуть хоча б відшкодувати витрати на реєстрацію та підтримання чинності ОПВ – це було б не поганим результатом.

1. Innovation's Golden Goose [Electronic resource] / The Economist. – 12.12.2002. – Available online at: http://www.economist.com/node/1476653?Story_id=1476653.

2. *Anthony D. So Is Bayh-Dole Good for Developing Countries? Lessons from the US Experience* [Electronic resource] / Anthony D. So, Bhaven N. Sampat, Arti K. Rai, Robert Cook-Deegan, Jerome H. Reichman, Robert Weissman, Amy Kapczynski // PLoS Biology.10.2008. – Vol. 6. – Is. 10. – Формат файлу - PDF. – Available online at: <http://www.plosbiology.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pbio.0060262#top>.

3. *Gregory D. Graff Echoes of Bayh-Dole? A Survey of IP and Technology Transfer Policies in Emerging and Developing Economies (Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation: A Handbook of Best Practices* [Electronic resource] / eds. A. Krattiger, R.T. Mahoney, L. Nelsen, et al.; MHR: Oxford, U.K., and PIPRA: Davis, U.S.A.) / Gregory D. Graff. – Chapter 3.3. – 2007. – P. 169–195. – Available online at: <http://www.iphandbook.org/handbook/ch03/p03/>.

4. *Jishnu L. Does India Need a Bayh-Dole Act?* [Electronic resource] / L. Jishnu // New Delhi. – 09.07.2008. – Available online at: <http://www.business-standard.com/india/storypage.php?autono=328187>.

5. *Mowery D.C. The Bayh-Dole Act of 1980 and University–Industry Technology Transfer: A Model for Other OECD Governments?* / D.C. Mowery, B.N. Sampat // Journal of Technology Transfer. – January 2005. – Vol. 30. – N. 1-2. – P. 115–127.

6. *Кузнецов Ю.М. Як удосконалити патентну політику ВНЗ України* [Електронний ресурс] / Ю.М. Кузнецов; НТУ «КПІ». – 02.06.2010. – Режим доступу: <http://kpi.ua/1020-8>.

7. *Мельникова Т.Б. Патентно-ліцензійне забезпечення технологічної політики (Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку* / [Венгер Л.А., Галиця І.О., Гахович Н.Г. та ін.]; за ред. Ю.В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т економіки та прогнозування НАНУ. – К., 2009. – 928 с. / Т.Б. Мельникова. – Підрозділ 4.6. – С. 368–383.

8. *Денисюк В. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт: проблеми і перспективи* / В. Денисюк // Вісник НАН України. – 2006. – № 5. – С. 39–53.

9. *Жаворонкова Г.В. Зарубіжний досвід інноваційного менеджменту вищих навчальних закладів* / Г.В. Жаворонкова, Ю.В. Аранович // Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – №7. – С.82–86.

10. *Сусловська Т.Є. Форми взаємодії університетів і бізнесу в глобальному просторі* / Т.Є. Сусловська // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 23. – С. 303–314.

11. *Бабанін О.С. Тенденції в зовнішній торгівлі США 2005-2008 рр.* / О.С. Бабанін // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 63–68.

12. *Андрощук, Г. Патентна система США: еволюція та вплив на економіку*. Ч.ІІ / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2005. – №7. – С. 59–66.

13. *Odza M.* From The Ivory Tower to The Marketplace: The Bayh-Dole Law and the Myth of Better Mousetraps [Electronic resource] / Michael Odza; Columbia University. – Available online at: <http://www.columbia.edu/cu/21stC/issue-3.1/odza.html>.
14. Калятин В.О. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций / В.О. Калятин, В.Б. Наумов, Т.С. Никифорова // Российский юридический журнал. – 2011. – № 1. – Вып. 76. – С. 11–12.
15. Законы об интеллектуальной собственности РФ и ВТО [Электронный ресурс] / Инновации и предпринимательство. – Режим доступа: http://www.innovbusiness.ru/content/document_r_3A107BD3-58BE-433A-A419-D4E0BA2729CF.html.
16. Офіційний сайт Асоціації університетських менеджерів з технологій (Association of University Technology Managers) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.autm.net>.
17. U.S. Licensing Activity Survey Highlights: FY 2010 [Electronic resource] / Association of University Technology Managers. – 06.07.2012. – Available online at: http://www.autm.net/AM/Template.cfm?Section=FY_2010_Licensing_Survey&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=6874.
18. Feldman M.P. Lessons from the Commercialization of the Cohen–Boyer Patents: The Stanford University Licensing Program [Electronic resource] (Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation: A Handbook of Best Practices / eds. A. Krattiger, R.T. Mahoney, L. Nelsen, et al.; MIHR: Oxford, U.K., and PIPRA: Davis, U.S.A.) / M.P. Feldman, A. Colaianni, C.K. Liu. – 2007. – Chapter 17.22. – P. 1797–1807. – Формат файлу - PDF. – Available online at: <http://www.iphandbook.org/handbook/chPDFs/ch17/ipHandbook-Ch%2017%2022%20Feldman-Colaianni0Liu%20Cohen-Boyer%20Patents%20and%20Licenses.pdf>.
19. L. Leydesdorff The Decline of University Patenting and the End of the Bayh-Dole Effect / L. Leydesdorff, M. Meyer // Scientometrics. – May 2010. – Vol. 83. – Is. 2. – P. 355–362.
20. Campbell E.G. Looking a Gift Horse in the Mouth: Corporate Gifts Supporting Life Sciences Research / E.G. Campbell, K.S. Louis, D. Blumenthal // The Journal of American Medical Association. – April 1998. – No. 13. – Vol. 279. – P. 995–999.
21. Офіційний сайт проекту «Times Higher Education World University Ranking 2011-2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings>.
22. Ranking Methodology 2011 (Офіційний сайт проекту «Academic Ranking of World Universities» [Electronic resource] / Shanghai Jiaotong University). – Available online at: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2011.html>.
23. Mowery D.C. The Growth of Patenting and Licensing by U.S. Universities: An Assessment of the Effects of the Bayh-Dole Act of 1980. / Mowery D.C., Nelson R.R., Sampat B.N., Ziedonis A.A. // Research Policy. – January 2001. – Vol. 30. – Is. 1. – P. 99-119.
24. Plomer A. Challenges to Human Embryonic Stem Cell Patents [Electronic resource] / A. Plomer, K.S. Taimor, C.T. Scott // Cell Stem Cell. – January 2008. – No. 2. – P. 13–17. – Формат файлу - PDF. – Available online at: <https://www.law.berkeley.edu/files/belbe/Stemcellarticle1.2008.pdf>.
25. Litan R.E. Commercializing University Innovations: A Better Way: Working Paper [Electronic resource] / R.E. Litan, L. Mitchell, E.J. Reedy; National Bureau of Economic Research. – May 2007. – Available online at: http://www.brookings.edu/papers/2007/05_innovations_litan.aspx?rssid=education.
26. Цивільний кодекс України: в редакції від 01.01.2004 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15&ed=20040101>.
27. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2009 р.: стат. збірник / відпов. за вип. І.В. Калачова. – К.: Держкомстат України, 2010 р.
28. Офіційний сайт Українського центру комерціалізації та трансферу технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cctt.com.ua>.

Одержано 19.07.2012

В.О. Чехун

ОЦЕНКА ПЕРСПЕКТИВ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛОЖЕНИЙ АКТА БЕЯ-ДОУЛА В ПАТЕНТНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

В статті проаналізовано вплив акта Бея-Доула на економічне розв'язання США і проведена оцінка перспектив реалізації подібного закону в Україні. На основі опроса експертів в області патентування українськими ВУЗами висказані передположення об основних причинах низького уровня комерціалізації раз-работок українських ВУЗов.